

2. Даниленко В.Н. Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки. – К., 1991.; Касьянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-ті роки). – К., 1991.; Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К., 1992.
3. Нариси історії української інтелігенції: перша пол. ХХ ст. / Білокінь С.І., Бойко Е.Д., та ін. – Кн. II. – К., 1994.
4. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920–30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К., 1992. – С. 3.
5. Ткачова Л.І. Соціальне обличчя української інтелігенції 20–30-х років // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 2. – К., 1992. – С. 69.
6. Історія міст і сіл УРСР: Київ. – К., 1968. – С. 341.
7. Ткачова Л.І. Назв. праця – С. 141.
8. Державний архів м. Києва (Далі – ДАК.). – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 1526. – Арк. 8а.
9. Історія Києва: в трьох томах, чотирьох книгах. – Т. 3. – Кн.1. – К., 1987. – С. 162.
10. ДАК. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 1526. – Арк. 7.
11. Там само.
12. Там само.
13. Второе Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств 27–30 ноября 1930 г. Стенографический отчет и постановления. – Х., 1930. – С. 58.
14. Справочная книга «Весь Киев» на 1926 год. – К., 1926. – С. 61.
15. ДАК. – Ф. Р-1. – Оп.1. – Спр. 1526. – Арк. 2, 3.
16. ДАК. – Ф. Р-1. – Оп.1. – Спр.1526. – Арк. 8.
17. Там само.
18. ДАК. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 1526. – Арк. 8а.
19. ДАК. – Ф. Р-1 – Оп. 1. – Спр. 8670. – Арк.8.
20. ДАК. – Ф. Р-4. – Оп. 1. – Спр. 143. – Арк. 1.
21. Даниленко В.М., Кравченко А.А. Володимир Дурдуківський – педагог, критик, громадський діяч (1874–1939). – К., 2000. – С. 38.
22. ДАК. – Ф. Р-4. – Оп. 1. – Спр. 576. – Арк. 9.
23. Там само.
24. Там само.
25. Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20–30 роки ХХ ст.). – К., 1995. – С. 113.
26. ДАК. – Ф. Р-4. – Оп. 1. – Спр. 576. – Арк. 8.
27. Досвід роботи учителів шкіл м. Києва: 1936/37 навчальний рік. – К., 1937. – С. 8–9.
28. ДАК. – Ф. Р-4. – Оп. 1. – Спр. 143. – Арк. 1.

Виговський М.

ГРИНЬКО Г.Ф.: ДОЛЯ НАРКОМА-РЕФОРМАТОРА

В історико-політологічній літературі з проблем розвитку системи освіти і функціонування партійно-радянської номенклатури постать Г.Ф. Гринька висвітлювалася, але побічно. Зокрема, у 1989 р. з'явилася стаття Л.П. Польового, автор якої показав маловідомі віхи біографії Гринька та обставини його розстрілу у 1938 р. [1] Стаття непомітно деяких фактологічних помилок, майже відсутня інформація про його діяльність на посаді наркома освіти УСРР та фінансів СРСР, але це була одна з перших публікацій про Гринька.

Політична діяльність боротьбиста Гринька у 1920 р. згадується у монографії В.М. Волковинського і С.В. Кульчицького, які ще у 1990 р. звернули увагу на ідеологічну принциповість при формуванні кадрового складу Всеукраїнського революційного комітету 5 лютого 1920 р. [2] Тоді йшлося про введення Х.Г. Раковського до Всеукраїнського, кандидатуру якого запропонував Д.З. Мануїльський, зазначаючи його популярність, на що

Гринько відреагував таким чином: „Є багато заслужених людей, але це не означає, що ми повинні всіх їх ввести” [3]. Історики українізації пов’язують її початок та політико-освітню спрямованість з особою наркома освіти Гринька та його колишніми побратимами по партії боротьбистів [4]. Він обстоював принципи українізації, які не збігалися з позицією генсека ЦК КП(б)У Л.М. Кагановича у 1925-1926 рр. [5].

Гринько, як реформатор освіти, постає у монографічних дослідженнях Г.В. Касянова [6], В.В. Липинського [7], В.І. Марочка [8]. Зокрема, історик Липинський показує, принциповість наркома Гринька стосовно організаційних форм розвитку системи освіти в Україні, неприйняття ним російського варіанту професійної підготовки [9]. Боротьбист Гринько згадується в монографії М.С. Дорошка, але на посаді голови Київського губвиконкому [10]. Історики педагогіки виокремлюють реформаційний курс Наркомосу УСРР у 1920-1922 рр., пов’язуючи його з особою наркома Гринька [11].

Підсумовуючи короткий огляд історичної літератури з питань суспільно-політичного та культурно-освітнього розвитку України 20-х рр. ХХ ст., зазначу відсутність цілісної і вичерпної біографії про двічі наркома Гринька, його політичну діяльність в УСРР та Москві. Використовуючи маловідомі архівні документи і матеріали, виявлені в архівах України та Росії, автор намагався показати роль і місце неординарного радянського чиновника у вирішенні складних проблем соціально-економічного та освітньо-духовного життя українського суспільства, виявити персональну участь в державних справах, висвітлити недосліджені сторінки його життєдіяльності, особливо „московського періоду”. Основне завдання статті полягає в систематизації біографічних даних про Гринька, а також з’ясуванні повноважень, функцій і впливовості номенклатури республіканського рівня.

Народився Григорій Федорович 30 вересня 1890 р. у с. Штепівці Лебединського повіту Харківської губернії, а не Сумської [12], позаяк такої не існувало в адміністративно-територіальному поділові українських губерній Російської губернії. В „Особистому листку відповідального робітника”, заповненого 11 грудня 1922 р., Гринько згадує лише дату народження (1890) та національне походження – українець [13]. Анкету делегата VII-го Всеукраїнського з’їзду рад майже не заповнив, але згадав про партію боротьбистів, до якої належав. У 1933 р., коли його „чистила” у Москві партійна комісія, політична характеристика наркома фінансів СРСР була наступною: народився у 1890 р., член ВКП(б) з 1920 р., п/б 0049650, соціальне становище – службовець, освіта вища, виходець з дрібнобуржуазної сім’ї, професія – учитель. Штабс-капітан старої армії. Активний оборонець періоду імперіалістичної війни, націоналіст. Жовтневої революції не сприйняв (заява Гринька). Боротьбист до 1920 р., а відтоді член ВКП(б)” [14]. Біографія Гринька поповнилася новими ознаками, типовими для політично репресованих у 30-х рр.

У роки революції 1905-1907 рр. Гринько навчався в гімназії, згодом упродовж 1909-1913 рр. студент Московського університету, але вищу освіту здобув в Харківському університеті [15]. У 1913-1917 рр. перебував на фронті – рядовим та молодшим офіцером Катеринославського гренадерського полку, а по закінченню військової служби вчителював наприкінці 1917 р. на Харківщині. Про „штабс-капітана” Гринька дослідники не згадують, але всі виокремлюють факт захоплення соціалістичними ідеями ще з юнацтва. Гімназисти та студенти цікавилися революційними ідеями, але політична активність демобілізованого „штабс-капітана” припадає на серпень 1919 р. саме тоді його обрали членом ЦК УКП (боротьбистів), призначили керівником Закордонного бюро УКП(б) в Москві, де він видавав газету „Український комуніст”. Історик Л.П. Польовий вважає, що у 1919 р. Гринько

„обстоював позиції дрібнобуржуазної ідеології” й „дрібнобуржуазного націоналізму” [16]. Боротьбисти вийшли з УПСР, але не стали селянською партією, а передусім партією патріотично налаштованої інтелігенції, яка намагалася розбудувати українську радянську державу на засадах соціальної рівності та політичної самостійності.

На початку січня 1920 р. Гринько виступив із заявою на сторінках газети „Пролетарська правда” про вивільнення України від російських комуністів, внаслідок якої Реввійськрада 14-ої армії вирішила закрити газету та арештувати редакторів [17]. У лютому того ж самого року стає членом Всеукрревкому від партії боротьбистів, обстоює її програмні положення і завдання, навіть наважився висловити заперечення стосовно входження Раковського до складу Всеукрревкому. Призначення Гринька у лютому 1920 р. на посаду наркома освіти символізувало крах партії боротьбистів, а з другого боку початок політико-ідеологічної адаптації наркома до вимог радянської системи влади, її принципів, політики, концепції тощо. Гринько безпосередньо брав участь у „самоліквідації” УКП(б), яка у час свого організаційного становлення налічувала 15 тис. членів, тобто у 2 рази більше від КП(б)У [18]. Можна допустити думку про те, що посада наркома була дарована Гриньку за лояльність до радянського режиму, але передусім це, був наслідок політичного компромісу між боротьбистами та більшовиками, позаяк лідери УКП(б) одержали керівні посади в державних органах влади та установах.

Діяльність Гринька на чолі Наркомосу УСРР виявилася реформаторською. Він відхилив організаційну схему і концепцію системи освіти, яка діяла в Росії, запропонувавши семирічну загальноосвітню школу, а після неї професійно-технічну. 25 березня 1920 р. перша Всеукраїнська нарада з питань народної освіти ухвалила модель освіти, яку висунув та обґрунтував Гринько. Його запрошували до Москви для „виховної роботи”, але Григорій Федорович відхилив звинувачення у сепаратизмі і не поступився власними переконаннями. Ідея профосвіти не мала підтримки у А.В. Луначарського, не знайшла вона схвалення і у Леніна, якого український нарком відвідав 27 жовтня 1920 р. [19]. Якщо концепція профтехосвіти була зумовлена необхідністю підготовки кадрів для відбудови народного господарства, то надмірна абсолютизація ролі дитбудинку у вихованні дітей, аж до заміни ними загальноосвітньої школи, виявилася занадто революційною. Теза Гринька про те, що сім'я неспроможна позитивно впливати на формування особистості дитини, мала певне політико-ідеологічне підґрунтя. Соціалістичний ідеал, засвоєний свого часу боротьбистом Гриньком, прагнув самореалізації, але слід пам'ятати про сотні тисяч безпритульних дітей, для яких заклади соціального виховання виявилися порятунком.

На одному з перших засідань Раднаркому УСРР 24 лютого 1920 р. Гринько брав участь разом з Раковським та Д.З. Мануїльським, а йшлося про ухвалення рішення про мир з Польщею, про військову угоду з Росією, про введення В.П. Затонського до складу уряду. Нарком освіти запропонував вшанувати пам'ять Т.Г. Шевченка, проголосивши 11 березня „робітничим святом” та виділивши 1 млн. крб. [20]. Йому доводилося особисто розробляти кошторис для утримання губернських відділів освіти, писати інструкції для місцевої номенклатури з питань фінансування їхньої роботи, а також вишукувати кошти для утримання вищих навчальних закладів. Так, 15 березня 1920 р. він просив Наркомфін виділити 50 млн. крб. на потреби Катеринославського відділу народної освіти, 21 млн. крб. для Харківщини, 30 млн. крб. для Кременчуґа.

У 1920 р. відбувалося становлення системи народної освіти в Україні, тому наркомові доводилося багато працювати над її організаційною структурою, дбати про кадрове

забезпечення Наркомосу та місцевих органів. В містах з населенням понад 300 тисяч, створювали самостійні міські і районні відділи освіти подібно Ленінграду та Москві. Зокрема, 12 квітня 1920 р. Гринько інформував Луначарського про те, що ним вжито заходи “для розмежування губернських і міських відділів народної освіти” [21]. Листування з офіційною Москвою мало дорадчий характер, тому що Наркомос УСРР залишався самодіяльною структурою і не брав участі у так званому об’єднавчому процесі радянських республік по шляху творення унітарною держави. “Сепаратизм” і “самодіяльність” наркома освіти України драгували Леніна, Луначарського та великодержавників.

Листування з російським Наркомосом, крім виявлення номенклатурної субординації, підкреслювало стиль роботи самого Гринька. Спостерігається вимогливість до себе і підлеглих. 9 жовтня 1920 р. Григорій Федорович просив О.Ю. Шмідта, котрий очолював Головпрофосвіту РСФРР, влаштувати „партию горняков ускоренников” в Московський гірничий інститут [22]. Записки, телеграми з термінових питань були лаконічними: „Виїжджайте Харків з доповіддю. Питання вирішим тут”. А 13 липня 1920 р. в одному з листів до Наркомосу РСФРР вимагав від керівництва „виголосити догану” їхньому чиновнику, який не виконав „покладених на нього завдань”. Гринько пропонував перенести дату проведення наради з питань освіти. Так, 30 листопада 1920 р. він інформував керівництво російського Наркомосу про зміщення для початку її роботи: “Пропоную нашу нараду перенести на сімнадцяте грудня, аби можна було поєднати зі з’їздом Рад” [23]. Поінформувавши організаторів наради про приїзд до Москви 13 грудня, Гринько просив повідомити його стосовно „норм представництва України на Всеросійському з’їзді працівників соціальної культури та освіти” [24]. Від України було 15 делегатів на чолі з наркомом освіти. Напередодні відкриття повноважного зібрання Гринько телеграфував наступне: „Москва. Кремль. Луначарському. Центр ваги роботи з юнацтвом мною перенесено на професійно-технічну освіту. За основу взято професійні школи і клуби пролетарських та селянських підлітків. Існуючі загальноосвітні середні школи вважаю з цієї точки зору безплідними” [25]. Нарада відбулася у Москві 31 грудня 1920 р. по 4 січня 1921 р., а промова Гринька виявилася змістовною, яка переконала учасників в доцільності української моделі профосвіти.

До Москви Гринько приїхав не з ідеями і концепцією реформування системи освіти, а з конкретними результатами її утвердження та функціонування. Протягом року, ризикуючи посадою та подальшою кар’єрою, він неухильно запроваджував власну модель освіти, брав участь в роботі губернських нарад з питань освіти. Зокрема відвідавши 24 липня 1920 р. Донецьку губернію, Гринько видав циркуляр: „Всім завідуючим відділами ознайомитись і подати мені терміново практичні пропозиції про заходи зміцнення Донецького губвідділу засобами і працівниками з кадрового питання” [26]. 5 серпня 1920 р. його запросили взяти участь в роботі губернського з’їзду завідуючих відділами народної освіти Миколаївщини. Його промова тривала майже три години. На час роботи з’їзду губчека заарештувало одного з керівників освітніх установ губернії, тому Гринько запевнив делегатів: “Вважаю за свій обов’язок дізнатися пор причини арешту і при помилці домагатися звільнення” [27]. Педагогів і управлінців непокоїло злиденне життя освітян, катастрофічне становище школи, відсутність зошитів, підручників. “А я міністр освіти (по старому розумінню), – наголошував Григорій Федорович, – даю вам справоздання діяльності і напрямку діяльності. Я знаю і не забуваю про тяжке становище вчительства, знаю, що вам тяжко, бо в стані боротьби диктатура б’є і по коню, і по оглоблях. Але пригадайте, яку спадщину оставила

совітській владі денікінщина, яку руїну... Я давно хотів прирівняти вас до першої категорії по харчуванню, але цьому на перешкоді став наступ Врангеля” [28]; До принципів питань, яких торкнувся у доповіді нарком, виявилось – “підтримання української культури”. Позиція Гринька стосовно її розвитку виявилася суперечливою: він балансував між боротьбистами і радянським номенклатурником. “Це питання дуже гостре. – зазначав Гринько. – Хоча я добре знаю обидві мови – українську і російську, але почав балакати на тій мові, котру ми всі розуміємо (оплески)” [29]. Аплодували російськомовні чиновники від освітніх установ, але нарком їх заспокоїв: “не плещіть, не йдіть на русотяпство або на Петлюровщину, на бажання панувати з боку шовіністичних росіян та українців” [30]. Всетаки національні пріоритети час від часу виринали у його промовах, але нарком освіти вже частково “радянлізувався”, тому політико-ідеологічні принципи брали гору. “Для нас нема завдання поширити ту чи іншу національну культуру, наше завдання – комуністичне виховання і яка культура сприяє, ту ми й підтримуємо, – переконував Гринько делегатів. – Ви теж повинні дивитись на національну культуру як на засіб комуністичного виховання. Хто буде думати інакше, тому нема місця у відділах освіти” [31]. Отже, судячи з його доповіді, нарком освіти виокремив два недоліки – “русотяпство” і “петлюровщину”, які заважали розвитку української культури. У зв’язку з цим Гринько висловив певне застереження: Не посилається на політичні моменти, прикриваючи службову бездіяльність. “А коли в багатьох місцях ми не маємо українських шкіл – іронічно зауважував Григорій Федорович, – то в цьому повинен Петлюра... На Чернігівщині голова шкільного відділу росіянин, але там не був Петлюра і там широко розвинена українська мова” [32]. Він домагався здійснення ідеологічно рафінованої українізації, дбав про “заведення українознавства на річних курсах”, але одночасно забороняв діяльність “Просвіти” – “очниця Петлюровщини”.

Суперечливі висловлювання наркома освіти стосовно перспектив розвитку української культури, його бажання догодити російським більшовикам, яких будучи ще боротьбистом не сприймав, обстоювання власних поглядів в царині освіти, свідчили про складну політичну ситуацію в Україні 1920 р., яка перебувала у стадії завершення громадянської війни. Гринько захищає адміністративно-територіальну та функціональну окремішність України, здійснюючи „самочинно” реформу освіти, але в контексті комуністичного виховання, тобто більшовицькій моделі суспільства.

Аналіз звітів губернських відділів народної освіти за 1920 р. дозволяє констатувати наступне: центральною фігурою та основним ініціатором реорганізації системи освіти в Україні був безумовно Гринько. Від лютого до липня 1920 р. точилися дискусії в Наркомосі УСРР та суспільстві стосовно організаційних форм та соціально-професійних функцій системи освіти, за основу „шкільної реформи”, яку розпочали влітку, взяли „схему тов. Гринька” [33]. Її основні положення він виклав 17 серпня 1920 р. на другому Всеукраїнському з’їзді з питань освіти. Представник Наркомосу РСФРР, вітаючи учасників з’їзду, звернув увагу на „автономні питання Наркомосу України” [34]. Гринько головував в і одночасно доповідав з різних питань. У своєму вітальному слові український нарком освіти зазначав, що НКО УСРР на три місяці пізніше розпочав свою роботу порівняно з іншими наркоматами УСРР, а ситуація з кадрами вирізняла його з-поміж інших урядових закладів. „Ви повинні знати – наголошував він, – що Наркомос став тим радянським органом, у якому поєдналися партії, які між собою боролись. Це була перша стадія нашої роботи” [35].

Нарком докладав великих зусиль для того, щоб об'єднати роботу чиновників апарату, унеможливити його бюрократизацію, тому вимагав від них „їздити на місця”, а не лише видавати інструкції.

Доповідь Гринька, крім організаційних та фінансових питань, стосувалася проблем соціального виховання та профосвіти. Він говорив про форми, способи, методи і прийоми виховної роботи з юнацтвом, але вимовив і малопомітне застереження про ототожнення “його імені” з “випрацюванням майже готової схеми” [36]. Деякі дослідники також приписують Гринькові багато зайвого у царині його культурно-освітньої реформації. Наприклад, В.В. Липинський та П.П. Польовий пов'язують появу декларації Наркомосу УСРР “Про соціальне виховання” саме з принциповою позицією наркома Гринька [37]. Так історик Польовий вважає, що “його ідеї втілювалися в таких документах Наркомосу як “Схема освіти УСРР”, “Декларація Наркомосвіти УСРР про соціальне виховання дітей” [38]. Відносно схеми освіти можна погодитись, а над декларацією працювали вчені-педагоги та безпосередні організатори соцвиху в Україні. Принциповість наркома виявилася з цією виразністю при обговоренні схеми профтехосвіти, незважаючи на критику та зауваження опонентів. „Товариші, мені доводилося під час тривалих дискусії, які точилися тут на тему професійно-технічної освіти, вислуховувати достатньо багато дорікань і заперечень, – говорив він на з'їзді 21 серпня 1920 р., – і я пам'ятаю одне заперечення, яке йшло з надр меншовизму. Я пам'ятаю, коли один із старих меншовиків, спростовуючи говорив: „Ваша постановка професійно-технічної освіти, ваш підхід до цієї справи, ваш занадто великий практицизм, виявляє, що до радянської влади прийшло чимало буржуазних елементів” [39], Гринько ніяким чином не належав до тих, а система освіти, яку він утверджував не була умоглядною абстракцією. У 1920 р. в галузі освіти, за визначенням самого Гринька, відбувався суперечливий “трансформаційний період” або “друга жовтнева революція”, тому що управлінці і педагоги намагалися „знайти майбутню школу”, „можливість побудови нової школи”. Він не заперечував того факту, що „давав директиви закривати школи другого ступеня” на користь профтехосвітнім школам вислуховуючи досить аргументовані зауваження опонентів: “загальноосвітня школа не може дати спеціаліста, але може дати можливість стати спеціалістом”, “вузький практицизм”, “насамперед треба створити людину” [40]. Спостерігалось протистояння революційного і еволюційного методів: радикального забезпечення країни кадрами, якщо стати на конструкцію схеми освіти Гринька, а з другого боку давати дітям базову загальноосвітню профорієнтацію і можливість вибору майбутнього фаху.

У жовтні 1920 р. Гринько звернувся в колегію Наркомосу УСРР, Головпрофосвіту та ЦК РКП(б) з листом, у якому зазначав, що партія не має в галузі освіти основних положень, відтак для узгодження та з'ясування точок зору запропонував скликати всеросійську нараду [41]. 7 грудня 1920 р., тобто за декілька тижнів до наради, Гринько наказав завершити “укладання схеми і статуту Наркомосвіти і губернських та повітових відділів” [42]. Отже, до Москви нарком освіти України приїхав з готовою системою освіти, концептуальні підвалини якої були апробовані на губернських нарадах та Всеукраїнському з'їзді освітян у серпні 1920 р. У червні 1921 р. третя Всеукраїнська нарада з питань освіти підтримала в основному схему освіти Гринька, хоча дещо послабивши абсолютизм дитбудинку перед виховними завданнями і функціями сім'ї та школи.

Дискусії не вщухали і надалі, але в Україні та Росії діяли дещо відмінні схеми освіти, тому ніхто вже не прагнув вносити організаційні зміни. Наполегливість Гринька виявилась

сильнішою від гніву Леніна, котрий звільнив з посади О.Ю. Шмідта. “Сепаратизм” Гринька напередодні юридичного оформлення унітарної держави виявився небажаним для політичного керівництва, тому ЦК КП(б)У, винесло певні уроки з ленінської статті “Про роботу Наркомосу”, яку у лютому 1921 р. опублікувала “Правда”. Нарком освіти відчував шалений тиск з боку партійних функціонерів КП(б)У, особливо Д.З. Мануїльського та Х.Г. Раковського, проти яких виступав у лютому 1920 р. при формуванні складу Всеукраїнського комітету освіти. Гринько, як зазначає історик Липинський, подав заяву про звільнення з метою тиску на партноменклатурників у просуванні своєї системи освіти. У жовтні 1922 р. пленум ЦК КП(б)У вимагав звільнення наркома освіти “за намагання відокремити процес розвитку освіти в Україні від Росії та інших республік” [43]: Формулювання виявилось політичним, а рішення пленуму свідчило про непоступливість Гринька. На початку 1922 р. він залишався на власних позиціях, критикуючи Наркомос Радянської Росії за те, що ним “не зроблено генерального перегляду всієї принципової постановки питання”, а ідея єдиної трудової школи лише теоретично пояснювала значення трудового виховання, коли треба було “організувати дітей в нову організацію – систему дошкільних дитячих установ” [44]. На посаді наркома освіти він залишався до кінця 1922 р., бо наступні роки займався господарсько-фінансовими справами.

Упродовж 1923-1925 рр. Гринько очолював Київський Губвиконком. У 1923 р. журнал “Путь просвещения” опублікував його статтю з „ідеологічно” невваженою назвою: “Наш шлях на Захід”. Відчувалася інерція реформатора освіти, котрий виявив цього разу конструктивний практицизм. У статті йшлося про економічні, культурно-освітні, дипломатичні зв’язки із країнами Заходу на рівні державних установ, а не окремих безсистемних взаємин. Він був переконаний, що для радянської країни “зв’язок з культурним Заходом” мав велике значення особливо в галузі науки, освіти, культури [45]. Протягом 1923-1925 рр. Гринько був членом бюджетної комісії ЦВК СРСР, оргбюро ЦК КП(б)У, головою Всеукраїнського комітету сприяння вченим, членом Ради національностей ЦВК СРСР. Діяльність його на цих посадах, власне, як і голови Київського губвиконкому залишається малодослідженою. У 1925 р. помер В. Блакитний – колишній товариш по партії боротьбистів, якого Гринько цілком щиро вважав “талановитим, кришталево-чистим українським революціонером-публіцистом”, “одним з провідників боротьбистів” [46]. У статті з’явилися і закиди на адресу “глитайсько-націоналістичної контрреволюції”, тобто своєрідний тест на ідеологічну чистоту і заявка на чергову сходинку в кар’єрі державного службовця. У 1925 р. він очолював Укрдержгком, а з січня 1926 р. був заступником голови Раднаркому УСРР [47]. Саме тоді він звернув увагу на співвідношення економічного потенціалу УСРР та СРСР, на взаємини республіканського та союзного народногосподарських комплексів, “треба встановити підхід до України, – писав Гринько у 1926 р., – як до народногосподарського цілого” [48]. Голова Укрдержгкому нагадував деяким чиновникам цифри поточної ваги продукції української промисловості, відтак прагнув і відповідних прав та повноважень. Восени 1926 р. надто вдумливого і критично мислячого чиновника “перекинули” на посаду заступника голови Держкому СРСР та Центральної комісії перспективного планування. Можна припустити, що мотивом його відрядження до Москви виявилось бажання центру уникнути зайвих дискусій стосовно формування союзного бюджету та всієї системи управління народним господарством, пам’ятаючи про його реформування освіти в Україні.

Несподіваною і малоприємною для самого Гринька була публікація в одному з українських часописів літературної версії його промови на засіданні Верховного суду з так званої “Шахтинської справи”. Текст промови, як і всі попередні публічні виступи Гринька, свідчили про володіння хистом трибуна. У статті, а вона з’явилася у другій половині 1928 р., він вживає визначення “епоха розгорнутого соціалістичного будівництва”, а з другого боку підкреслює необхідність відбудови великої промисловості. Надаючи процесу над інженерами і техніками з Донбасу “виключної важливості”, Гринько витратив характерне для нього почуття прагматизму, тому що можна займатися шпигунством, затопити шахту, але приховувати поклади вугілля, а тим паче знизити його якість – проблематично для інженерно-технічного персоналу. “Немає потреби доводити, що не може бути і мови про те, –наголошував він, – щоб розглядати шахтарський процес, як суд над інтелігенцією” [49]. Він відхилив “легенду” про те, що “специ” у 1926-1927 рр. перестали займатися “шкідництвом”, захопившись радянським будівництвом [50]. Немає потреби рецензувати зміст статті, а варто лише підкреслити її персональне значення для самого Гринька, якого перевели до союзних відомств.

Наприкінці 1929 р. його призначили заступником наркома землеробства СРСР, а в жовтні 1930 р. наркомом фінансів СРСР [51] – посада ключова для країни, яка взяла курс на індустріалізацію. Пропрацювавши три роки на посаді нарком фінансів, Гринько пройшов у листопаді 1933 р. “партчистку” Московської обласної комісії, яка визнала його “перевіраним”. Комісія винесла і своєрідний попереджувальний вирок: 1) “До останнього для арешта контрреволюційного ворога партії і робітничого класу Шумського та його групи (Солодуба та інш.) т. Гринько зберігав з ним персональний тісний зв’язок і не інформував партію про їхні антипартійні настрої”; 2) Залучення на роботу в Наркомфін явно непартійних людей... свідчить, що при підборі кадрів, основна вимога – партійна бездоганність і більшовицька витриманість – не дотримувались Гриньком; 3) т. Гринько несе відповідальність за помилки “економической жизни” і за видрукувану під редакцією Майтина, явно ворожу лінії партії книгу про успішні доходи і витрати та виплати в селі; 4) також відповідає т. Гринько за прорив в роботі зберкас” [52]. Зауважу, що у 1933 р. чистку проходили О.І.Риков та М.І.Бухарін, тобто політична сталінська інквізиція готувалася до фізичної розправи над ними заздалегідь.

Протягом 1936-1937 рр. Гринько активно працював, намагаючись заслужити довір’я Сталіна, Молотова та Кагановича, 11 лютого 1936 р. він інформував Сталіна і Молотова: “Я вимушений просити Вас внести поправку до ухваленої сьогодні постанови політбюро про зарплату касирам, бухгалтерам та іншим фінпрацівникам” [53]. Необачний крок наркомфіна: просити внесення змін до рішення політбюро, коли його прийняли за погодженням Сталіна. Інша справа повідомлення про виплату зарплати учителям, яке Гринько надіслав Сталіну 13 лютого 1936 р. Посада зобов’язувала бути надзвичайно пунктуальним, позаяк йшлося про фінанси. Наприклад, у листі до Молотова від 11 травня 1936 р. Гринько просив уважно вивчити платіжний баланс на потребу Ліги націй від СРСР, розроблений Розенгольцем та Крестинським і схвалений головою уряду. Наприкінці травня 1936 р. Гринько телеграфував Сталіну і Молотову про те, що Нарком фінансів має серйозні труднощі з виконанням бюджету, бо дефіцит становив 446 млн. крб., а політбюро вимагало його “бездефіцитності” [54]. Щоб наповнити доходну частину бюджету, Гринько запропонував А.І.Микояну виконати план реалізації хліба та цукру, додатково виробити на ринок 8 тонн ковбаси у липні, а також вдатися до емісії. Рішення справді державні і надто нужні, які навіть смішно порівнювати з

ідеями профосвіти 1920 р. у червні 1936 р. він надіслав проекти постанов з фінансових питань заступнику голови РНК СРСР В.Я. Чубарю, якого знав по роботі в Україні. Гринько займався вивченням кількісного складу номенклатури радянських та господарських органів для формування фонду зарплати, а йшлося про півтора мільйонну армію чиновників різного рівня. Він розмовляв по телефону з Молотовим, коли треба було з'ясувати суперечливі і невідкладні проблеми. Документи, які виходили за підписом Гринька або власноруч написані ним, свідчили про його професіоналізм фінансиста і “державного чиновника” високого рівня. Щоб досягнути бездефіцитності бюджету прагнув балансу доходної і витратної частини держбюджету, сперечався з В.І. Мужлаук і сміливо говорив першим особам країни. 9 січня 1937 р. доповідав Сталіну про перевиконання держбюджету, а також про внесення його доповіді “Бюджет і оборона СРСР” на сесію ЦВК СРСР. У липні 1937 р. Гринько підписував фінансові документи про матеріально-технічне забезпечення колгоспів Донецької області, які виявилися останнім в його кар’єрі на посаді наркомфіна СРСР. 22 липня 1937 р. В.М. Молотов написав розпорядження, яким фактично звільнив Гринька, а натомість призначив Чубаря, котрий 23 липня виконував функції спостерігача за роботою Наркомфіна [55]. 25 серпня 1937 р. Чубар доповів Сталіну і Молотову про те, що попереднє керівництво привело роботу Наркомфіну до повного “розвалу”. У грудні 1937 р. начальник штатного управління НКФ СРСР М. Гришин зазначав, що колишнє керівництво займалося лише підвищенням платні службовцям та працівникам культурно-освітніх установ, а “ворог народу” Гринько не хотів запроваджувати нові схеми Наркомфіну [56]. Після зміщення Г.Ф. Гринька, на посаду наркома фінансів призначили В.Я. Чубаря.

Арештували Г.Ф. Гринька 17 серпня 1937 р., а 13 березня 1938 р. військова колегія Верховного суду СРСР засудила його до розстрілу.

Таким чином, підсумовуючи аналіз документів і матеріалів про діяльність двічі наркома Гринька, автор дійшов висновку, що він дійсно був реформаторів системи освіти в Україні, вирізнявся високою ініціативністю і професіоналізмом, які з одного боку сприяли його просування коридорами влади, а з іншого ставали приводом для необґрунтованих політичних звинувачень. Він виявився досвідченим організатором і вдалим керівником, мав у 1920 р. виражені національні пріоритети, хоча сприйняв ідеологічні постулати більшовизма.

Використана література:

1. Польовий Л.П. Нарком Григорій Гринько // Про минуле заради майбутнього. – К., 1989. – С. 332-340
2. Волковинський В.М., Кульчицький С.В. Християн Роковий: Політичний портрет. – К.: Політвидав, 1990. – 266 с.
3. Там само. – С. 126
4. “Українізація” 1920 – 30-х років: передумова, здобутки, уроки. Колективна монографія / За ред. В.А. Смоля. – К.: Ін-т історії України, НАН України, 2003. – 392 с.
5. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. – К.: “Либідь”, 1991. – С. 2257, 261.
6. Касьянов Г.В. Українська Інтелігенція 20-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К., 1992. – 75 с.
7. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки. – Донецьк, 2000. – 247 с.
8. Марочко Василь, Хілліг Гьотц Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929 – 1941). – К.: Науковий світ, 2003. – С. 6, 11, 21, 23, 24, 64, 95, 99, 113-115
9. Липинський В.В. Зазнач праця. – С. 31-36

10. Дорошенко Микола Компартійно – державна номенклатура УСРР у 20-30-ті роки ХХ століття: соціоісторичний аналіз. Монографія. – К.: Вид.-поліграф. Центр “Київський університет”, 2004. – 154 с.
11. Нариси історії українського шкільництва (1905-1933). Навчальний посібник. – К.: “Заповіт”, 1996. – 302 с.; Майборода С.В. Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917-1959 рр.). Монографія. – К., 2000. – 305 с.;
12. Польовий Л.П. Зазнач. праця. – С. 333.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО України). Ф. 1. – Оп. 11. – Спр. 581. – Арк. 1-2.
14. Російський державний архів соціально-політичної історії (РДАСПІ). – Ф. 81. – Оп. 3. – Спр. 180. – Арк. 94.
15. Государственная власть СССР. Высшие органы власти и управления и их руководители 1923 – 1991: Историко-биографический справочник. – М., 1999. – С. 275
16. Польовий Л.П. Зазнач. праця. – С. 332.
17. Пролетарська правда. – 1920. 6 січня
18. “Українізація” 1920-30-х років... – С. 31.
19. Польовий Л.П. Зазнач. праця. – С. 340.
20. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 893. – Арк. 10, 16.
21. Там само. Спр. 873. 0 Арк. 25.
22. Там само.
23. Там само. – Арк. 130.
24. Там само. – Арк. 152.
25. Там само. – Арк. 154.
26. Там само. – Спр. 939. – Арк. 23.
27. Там само. – Спр. 943. – Арк. 12.
28. Там само. – Арк. 14.
29. Там само. – Арк. 16.
30. Там само.
31. Там само.
32. Там само. – Арк. 17.
33. Там само. – Арк. 87.
34. Там само. – Спр. 936. – Арк. 60.
35. Там само. – Арк. 79.
36. Там само. – Арк. 179.
37. Липинський В.В. Зазнач. праця. – С. 29; Польовий Л.П. Зазнач. праця. – С. 339.
38. Зазнач. праця. – С. 340.
39. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 936. – Арк. 180.
40. Там само.
41. Там само. – Спр. 882. – Арк. 86.
42. Там само. – Спр. 881. – Арк. 72.
43. Липинський В.В. Зазнач. праця – С. 35.
44. Гринько Гр. Социальное воспитание детей // путь просвещения. – 1922. – № 1. – С. 2-5.
45. Гринько Гр. Наш путь на Запад // Путь просвещения. – 1923. – № 7 – 8. – С. 2-5.
46. Гринько Гр. В. Блакитний // Радянська освіта, – 1925. – № 12. – С. 4-5.
47. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 11. – Спр. 581. – Арк. 1-2.
48. Гринько Гр.. Плановые проблемы украинской экономики // Плановое хозяйство. – 1926. – №6. – С. 179-193.
49. Гринько Г.Ф. Шахтинское дело // Хозяйство Украины. – 1928. – № 7. – С. 6.
50. Там само. – С.7.
51. Государственная власть СССР. Высшие органы власти и управления и их руководители. 1923-1991 гг. Историко-биографический справочник. – М., 1999. – С. 275.
52. РДАСПІ. – І. 51. – Оп. 3. – Спр. 180. – Арк. 94.
53. Там само.
54. Там само. – Ф. 82. – Оп. 2. – Спр. 772. – Арк. 19.
55. Там само. – Арк. 143.
56. Там само. – Арк. 320.